

Bibliotheek van het Ruusbroecgenootschap

Collectiebeleidsplan 2023

Inhoudstafel

1.	Context, doel en reikwijdte van het collectiebeleidsplan.....	4
1.1.	De interne organisatiecontext	4
1.1.1.	<i>Bestuur</i>	5
1.1.2.	<i>Historiek en collectieprofiel</i>	6
1.2.	De externe omgevingscontext: erfgoedgemeenschap en stakeholders	6
1.2.1.	<i>De Vlaamse Gemeenschap</i>	6
1.2.2.	<i>De Stad Antwerpen</i>	7
1.2.3.	<i>Andere omgevingscontexten</i>	7
1.3.	Doel en reikwijdte van het collectieplan	7
2.	Het collectieprofiel	9
2.1.	Geschiedenis van de collectie	9
2.2.	Huidig verzamelbeleid: beschrijving en evaluatie	9
2.3.	Huidig profiel: beschrijving en evaluatie	10
2.4.	Beschrijving op deelcollectieniveau volgens (materiaal)type	11
2.4.1.	<i>Topstuk</i>	11
2.4.2.	<i>Handschriften</i>	11
2.4.3.	<i>Prenten, devotionalia en kunstcollectie</i>	11
2.4.4.	<i>Incunabelen, postincunabelen en oude drukken tot 1850</i>	12
2.4.5.	<i>Negentiende- en twintigste-eeuwse primaire bronnen</i>	12
2.4.6.	<i>Moderne drukken (na 1850), secundaire literatuur en tijdschriften</i>	12
2.4.7.	<i>Microfilms</i>	13
2.5.	Ontsluiting en bewaarcontext	13
2.5.1.	<i>Ontsluiting</i>	13
2.5.2.	<i>Digitalisering</i>	14
2.5.3.	<i>Bewaarcontext</i>	15
3.	Gebruikers	16
3.1.	Beschrijving van het gebruikersprofiel	16
3.1.1.	<i>Registratie van gebruikers</i>	17
3.2.	Dienstverlening aan de gebruikers	18
3.2.1.	<i>Gebruik digitale diensten</i>	19
3.3.	Beschrijving van het gebruikersprofiel van de collecties	20
4.	Valorisatie	21
4.1.	Wetenschappelijke valorisatie	21

4.2. Maatschappelijke valorisatie	21
5. Samenwerking en netwerk	22
5.1. Verwante bibliotheken.....	22
5.2. Professionele netwerken	23
5.3. Samenwerking met derden	23
6. Strategische doelstellingen	24
6.1. Algemeen beleid	24
6.2. Doelstellingen met betrekking tot alle deelcollecties	24
6.3. Doelstellingen met betrekking tot specifieke deelcollecties.....	24
6.3.1. <i>Handschriften</i>	24
6.3.2. <i>Prentencollectie, devotionalia en kunstcollectie</i>	25
6.3.3. <i>Incunabelen, postincunabelen, oude drukken tot 1850</i>	25
6.3. Middelen.....	26
6.4. Lange termijn.....	26

1. Context, doel en reikwijdte van het collectiebeleidsplan

1.1. De interne organisatiecontext

De Bibliotheek van het Ruusbroecgenootschap is als onderzoeks- en erfgoedbibliotheek verbonden aan het gelijknamige onderzoeksinstituut dat de geschiedenis van de christelijke spiritualiteit (mystiek en devotie) in de Nederlanden bestudeert vanaf de middeleeuwen tot en met de twintigste eeuw. Het Ruusbroecgenootschap werd in 1925 gesticht door vier Vlaamse jezuïeten en maakt sinds 1973 deel uit van de Faculteit Letteren en Wijsbegeerte van de Universiteit Antwerpen. De **missie van het Ruusbroecgenootschap** is als volgt samen te vatten:

- het bestuderen van de geschiedenis van de spiritualiteit in de Nederlanden vanuit een interdisciplinair perspectief, met een focus op de tekstuele en visuele traditie en op gedrukte bronnen.
- het actief verzamelen van primaire en secundaire bronnen binnen dit domein in zijn unieke bibliotheek, en het toegankelijk houden van deze collectie voor zowel onderzoekers als een breder geïnteresseerd publiek.
- het bijdragen aan het onderwijs, het onderzoek en de dienstverlening van de Universiteit Antwerpen en het actief deelnemen aan haar beleidsvorming.

De **missie van de Bibliotheek van het Ruusbroecgenootschap** is van oudsher sterk verbonden met die van het onderzoeksinstituut. Als topcollectie in Vlaanderen heeft de bibliotheek een driedelige opdracht:

- De bibliotheek functioneert in een academische context en haar eerste opdracht is dan ook het faciliteren van onderzoek en academisch onderwijs, in het bijzonder op het gebied van de religieuze cultuur, spiritualiteit en mystiek in het Nederlandstalige cultuurgebied.
- Als erkende erfgoedbibliotheek zet de bibliotheek vanzelfsprekend ook in op de vijf basisfuncties die de Vlaamse overheid in haar Cultureelerfgoeddecreet van 2017 opgenomen heeft (www.vlaanderen.be/cjm/nl/cultuur/cultureel-erfgoed/regelgeving/cultureelerfgoeddecreet).
- Zoals afgesproken in de bruikleenovereenkomst die eind 2019 voor onbepaalde duur verlengd werd, spant de bibliotheek zich in om de collectie niet alleen wetenschappelijk maar ook maatschappelijk te valoriseren.

De structurele **samenwerking** met UCSIA en met de Stichting Jezuïetenerfgoed maakt een brede wetenschappelijke en maatschappelijke **valorisatie** van het onderzoek en de erfgoedcollecties mogelijk. De Bibliotheek van het Ruusbroecgenootschap werkt nauw samen met de Universiteitsbibliotheek van de Universiteit Antwerpen. Zo is de ontsluiting van de collectie volledig geïntegreerd in de structuur van de Universiteitsbibliotheek en zijn er afspraken gemaakt over de collectievorming. Ook worden er met de financiële steun van deze partner geregeld unieke stukken en collecties verworven, die als belangrijke aanvulling op de bestaande collectie in bruikleen bij de Bibliotheek van het Ruusbroecgenootschap worden ondergebracht. De afgelopen jaren is er ook hard gewerkt om samen met de Universiteitsbibliotheek belangrijke onderdelen van de collectie te digitaliseren ten bate van wetenschappelijk onderzoek. De gedigitaliseerde werken zijn via de online catalogus raadpleegbaar en kunnen vrij gedownload worden.

In de loop van zijn bijna honderdjarig bestaan groeide de huisbibliotheek van de stichters van het Ruusbroecgenootschap uit tot een rijke wetenschappelijke bibliotheek over christelijke

vroomheid, spiritualiteit en mystiek. Naast secundaire onderzoeksliteratuur over deze onderwerpen beschikt de bibliotheek over een unieke bibliothecaire erfgoedcollectie met handschriften, oude drukken, negentiende- en twintigste-eeuws drukwerk, en devotieprenten. Daarnaast bewaart de bibliotheek ook een gefocuste collectie archiefstukken, kunstwerken, relieken en ander devotioneel erfgoed.

De verzameling is uitgegroeid tot een van de topcollecties in Vlaanderen voor het onderzoek naar de geschiedenis van de religieuze cultuur, de spiritualiteit en de mystiek in het Nederlandstalige cultuurgebied. De Bibliotheek van het Ruusbroecgenootschap is dan ook een door de Vlaamse overheid erkende Erfgoedbibliotheek. Dat kwaliteitslabel ontving de bibliotheek voor haar inzet voor de vijf basisfuncties die de Vlaamse overheid in haar Cultureelerfgoeddecreet van 2017 heeft opgenomen.

1.1.1. Bestuur

In 2020 wijzigde de beheerstructuur van de bibliotheek als gevolg van het aflopen van de bruikleenovereenkomst tussen de vzw Loyola, eigenaar van een groot deel van de bibliotheekcollectie, en de Universiteit Antwerpen. Om de bruikleen te continueren richtten de universiteit en UCSIA de Stichting Jezuïetenerfgoed op. Deze stichting van openbaar nut heeft als doel om het roerende materieel erfgoed van de jezuïeten in Antwerpen en Vlaanderen te valoriseren. Daaronder vallen met name de bibliotheekcollecties van het Ruusbroecgenootschap. Beide partners investeren substantieel in de Stichting, deels in de vorm van acquisitiebudget waarmee de collectie verder wordt uitgebouwd, deels als budget voor valorisatieprojecten.

Aansluitend ondertekenden de vzw Loyola en de Stichting Jezuïetenerfgoed een nieuwe bruikleenovereenkomst voor de bibliotheekcollectie. De overeenkomst geldt voor onbepaalde duur en heeft betrekking op de collectie die eind 2019 in de bibliotheek werd bewaard. Alle boeken en prenten die vanaf 2020 verworven worden – met middelen die de Faculteit Letteren en Wijsbegeerte jaarlijks in de Stichting investeert – zijn eigendom van de universiteit en vallen dus buiten de bruikleenovereenkomst.

De werking en het beleid van de bibliotheek worden uitgetekend door het Dagelijks Bestuur van de bibliotheek in samenwerking met de Bibliotheekraad. Het Dagelijks Bestuur bestaat uit de directeur van het Ruusbroecgenootschap, de bibliothecaris en de assistent-conservator. De Bibliotheekraad bestaat uit leden van de onderzoeksgroep. Beide organen koppelen hun beslissingen terug naar de leden van de Instituutsraad, het bestuursorgaan van het onderzoeksinstituut, en het Faculteitsbestuur. Er wordt ook nauw overlegd met de partners van de Universiteitsbibliotheek: de hoofdbibliothecaris, zijn managementteam en de conservator Bijzondere Collecties. De directeur van het Ruusbroecgenootschap onderhoudt nauwe contacten met de facultaire vertegenwoordiging in de Raad van Bestuur van de Stichting Jezuïetenerfgoed. Hij rapporteert over de werking van de bibliotheek en stelt het jaarverslag van de bibliotheek ter beschikking van de Raad van Bestuur. Tevens rapporteert hij aan de regionaal-overste van de European Low Countries-Jezuïetenregio, bruikleengever van de collectie die tot en met 31 december 2019 in de bibliotheek aanwezig was.

1.1.2. Historiek en collectieprofiel

De rijke collectie van de Bibliotheek van het Ruusbroecgenootschap is het resultaat van een bijna honderdjarige verzamelpolitiek. Al vanaf haar ontstaan spanden de leden van het Ruusbroecgenootschap zich in om ten behoeve van het wetenschappelijk onderzoek eigentijdse onderzoeksliteratuur in hun huisbibliotheek onder te brengen. De bibliotheek heeft bovendien altijd een bijzondere erfgoedmissie gehad, met nadruk op het bewaren van het papieren religieuze erfgoed van de Nederlanden. De meeste werken zijn afkomstig uit bibliotheken van kloosters, religieuze instellingen, en pastoorsbibliotheken, maar veel werd ook geschonken door particuliere gelovigen. Vandaag omvat de collectie ruim 120.000 banden, waaronder ca. 30.000 oude drukken van voor 1850 en 40.000 devotieprenten.

De collectie is ondergebracht in het in 1988 volledig gerenoveerde gebouw. De bibliotheek beschikt over een leeszaal, personeelsruimten, een goed uitgerust magazijn, een speciaal ingerichte en geklimatiseerde ruimte voor haar handschriften, incunabelen en postincunabelen en een afzonderlijke, eveneens geklimatiseerde, ruimte voor de prentencollectie. In de leeszaal bevindt zich een uitgebreide handbibliotheek bevindt met referentiewerken en wegwijzers naar de primaire bronnen en erfgoedcollecties. Deze tracht exhaustief te zijn voor de zwaartepunten in het collectieprofiel.

De onderzoeksbibliotheek faciliteert om te beginnen het onderzoek van de eigen onderzoeksgroep en de ruimere onderzoeksgemeenschap van de Universiteit Antwerpen en de Associatie Universiteit en Hogescholen Antwerpen (AUHA). Tevens staat de uitgebreide collectie oude en moderne boeken, tijdschriften, brochures, handschriften en prenten ter beschikking van nationale en internationale studenten en wetenschappers. Het is dan ook een voortdurende zorg om de collectie actueel te houden en te zorgen dat ze enerzijds representatief is voor het onderzoek op het gebied van de religieuze cultuur in het algemeen maar ook gefocust op de onderzoekszwaartepunten van het Ruusbroecgenootschap.

Als bewaar- en erkende erfgoedinstelling zet de bibliotheek in op het vervolledigen van de collectie. De focus ligt hierbij vooral op in Antwerpen gedrukte boeken en prenten van de late zestiende tot de achttiende eeuw, maar ook de handschriftenproductie gedurende deze eeuwen wordt gevolgd. Volledig in de traditie van het Ruusbroecgenootschap geniet het devotieel werk van Jezüitenauteurs bijzondere aandacht. De conservering en de ontsluiting zijn blijvende aandachtspunten. Momenteel wordt er gewerkt aan de digitale ontsluiting van de collectie devotieprenten. Het brede publiek kan geregeld kennismaken met de collectie door fysieke tentoonstellingen en digitale projecten, maar ook door (internationale) bruiklenen en informatie-uitwisseling wordt ingezet op dialoog met de samenleving en op een brede maatschappelijke valorisatie van de collectie.

Als onderwijsbibliotheek bouwt de Bibliotheek van het Ruusbroecgenootschap aan een eigentijdse leeromgeving. De bibliotheek faciliteert leeropdrachten voor studenten uit verschillende richtingen van de humane wetenschappen. Ook studenten restauratie en bibliotheekwetenschappen kunnen hier terecht voor studie- en stageopdrachten.

1.2. De externe omgevingscontext: erfgoedgemeenschap en stakeholders

1.2.1. De Vlaamse Gemeenschap

Samen met de afdeling Bijzondere Collecties van de Universiteitsbibliotheek ontving de Bibliotheek van het Ruusbroecgenootschap in 2011 het kwaliteitslabel van Erkende Erfgoedbibliotheek van de Vlaamse overheid. Zij rapporteert jaarlijks over haar werking door het indienen van een jaarverslag bij het Agentschap Cultuur, Jeugd, Sport en Media van de Vlaamse Gemeenschap en om de vijf jaar wordt deze erkenning geëvalueerd. Tevens participeert de bibliotheek in de werking van de Vlaamse Erfgoedbibliotheek (VEB), onderhoudt ze contacten met FARO en meemoo, en neemt ze jaarlijks deel aan de Erfgoeddag.

1.2.2. *De Stad Antwerpen*

De Bibliotheek van het Ruusbroecgenootschap werkt samen met de Erfgoedcel Antwerpen en is betrokken bij de dienst Musea en Erfgoed Antwerpen, die zorg draagt voor de *Collectie Antwerpen* ondergebracht in de verschillende Antwerpse musea en erfgoedinstellingen. Voor wat betreft het bibliothecair erfgoed is er een regelmatige constructieve samenwerking met de Erfgoedbibliotheek Hendrik Conscience en de Bibliotheek van het Museum Plantin-Moretus.

1.2.3. *Andere omgevingscontexten*

Als erfgoedbibliotheek heeft de Bibliotheek van het Ruusbroecgenootschap een opdracht inzake het bewaren, verzamelen en valoriseren van bibliothecair erfgoed op het gebied van de spiritualiteit en de devotionele cultuur van de Lage Landen. Om de werking te optimaliseren en kennis te delen onderhoudt de bibliotheek contact met partners die gespecialiseerd zijn in religieuze kunst en cultuur, zoals de Maurits Sabbebibliotheek, het Centrum voor Religieuze Kunst en Cultuur in Leuven en KADOC-KU Leuven (zie verder hoofdstuk 5).

1.3. Doel en reikwijdte van het collectieplan

Het collectieplan heeft betrekking op de collecties van de bibliotheek met een bijzondere waarde, meer bepaald de handschriften en fragmenten, de incunabelen en postincunabelen, de oude drukken gedrukt voor 1850, de negentiende en vroeg twintigste-eeuwse primaire bronnen en de collectie devotieprenten.

Het heeft de volgende doelen:

- het scheppen van duidelijkheid over de inhoud van de verschillende erfgoedcollecties en de kennis daaromtrent te borgen;
- het toetsen of herdefiniëren van zwaartepunten;
- het optekenen van afspraken die gemaakt werden rond het acquisitiebeleid met de leden van het Ruusbroecgenootschap, de afdeling Bijzondere Collecties van de Universiteitsbibliotheek en de overige partners in Antwerpen;
- het bepalen van prioriteiten met betrekking tot het beheer van haar bijzondere collecties.

De betrokken diensten zijn:

- Medewerkers van de Bibliotheek van het Ruusbroecgenootschap: de directeur, de bibliothecaris en de assistent-conservator;
- Bibliotheekraad;
- Instituutsraad van het Ruusbroecgenootschap;

- Universiteitsbibliotheek en de afdeling Bijzondere Collecties van de Universiteitsbibliotheek: de hoofdbibliothecaris en de conservator van de afdeling Bijzondere Collecties;
- Medewerkers van Anet voor de metadata en de digitaliseringsprojecten.

De ontwikkeling van dit collectieplan zal opgevolgd worden in het overleg van het Dagelijks Bestuur van de Bibliotheek van het Ruusbroecgenootschap en op de Instituutsraad. Er wordt nauw samengewerkt met de conservator van de afdeling Bijzondere Collecties en de hoofdbibliothecaris van de Universiteitsbibliotheek. De medewerkers van Anet (het bibliotheeknetwerk van academische en bijzondere collecties in de provincies Antwerpen en Limburg) zijn nauw betrokken bij de digitale ontsluiting van de prentencollectie.

Het collectieplan zal als bijlage bij het Jaarverslag aangeboden worden aan de Instituutsraad, de Stichting Jezuietenerfgoed en de Universiteit Antwerpen.

2. Het collectieprofiel

2.1. Geschiedenis van de collectie

Het Ruusbroecgenootschap en zijn bibliotheek zijn gesticht in 1925. In de beginjaren was er nog geen gebouw voor de bibliotheek. De vier stichters bewaarden hun grote boekencollectie in de opeenvolgende huizen waar het genootschap was gehuisvest (eerst in het Onze-Lieve-Vrouwecollege en een huis in Rubenslei 5; later in het 'Ruusbroechuis' in Prinsstraat 17). In 1953 werd de bibliotheek verplaatst naar haar huidige locatie, Grote Kauwenberg 32. Om daar voldoende ruimte te scheppen voor toekomstige aankopen, werd in de periode 1985-1988 een nieuwe vleugel aangebouwd aan het magazijn.

Vanaf het begin heeft de bibliotheek getracht de onderzoekers van het Ruusbroecgenootschap te voorzien van het materiaal dat ze nodig hadden. Ze legde niet alleen een actuele collectie naslagwerken en secundaire literatuur over devotionele, mystieke en aanverwante onderwerpen aan, maar heeft ook sinds de stichting geprobeerd relevante handschriften, oude drukken en devotionele prenten te verwerven. Tegenwoordig vormen deze primaire bronnen de kern van onze bijzondere collecties, die ook de incunabelencollectie van het Onze-Lieve-Vrouwecollege, de archieven van het Ruusbroecgenootschap en een collectie van negentiende- en twintigste-eeuwse primaire bronnen bevatten. Nog steeds worden met regelmaat nieuwe items aan deze collecties toegevoegd.

De nauwere samenwerking met de Universiteitsbibliotheek heeft sinds 1973 geresulteerd in de professionalisering van de Bibliotheek van het Ruusbroecgenootschap: de collectie is opgenomen in de Anet-catalogus. In deze catalogus zijn de boeken van het Ruusbroecgenootschap gekenmerkt met 'Universiteit Antwerpen Stadscampus' en de afkorting 'RG'. In juni 2011 ontving de Bibliotheek van het Ruusbroecgenootschap, samen met haar partnerbibliotheek, de Universiteitsbibliotheek van de Universiteit Antwerpen, het erfgoedlabel 'Erkende Erfgoedbibliotheek' van de Vlaamse overheid.

2.2. Huidig verzamelbeleid: beschrijving en evaluatie

Als onderzoeks- en erfgoedbibliotheek heeft de Bibliotheek van het Ruusbroecgenootschap een bewaarfunctie voor publicaties en primaire bronnen over alle aspecten van de geschiedenis van de christelijke geloofsbeleving, spiritualiteit en mystiek in het Nederlandstalig cultuurgebied, voor de periode vanaf de late middeleeuwen tot de twintigste eeuw. Deze bewaarfunctie werd en wordt vertaald in een weloverwogen verzamelbeleid dat ambieert literatuur en (gedrukte en geschreven) bronnen samen te brengen. De functie bepaalt in belangrijke mate het huidige verzamelbeleid, dat uit een actieve en een passieve pijler bestaat.

De collectie wordt voornamelijk uitgebreid door **actieve collectievorming** in functie van de onderzoeks- en onderwijsfunctie van de Bibliotheek, met aandacht voor de vermelde inhoudelijke zwaartepunten. De focus ligt daarbij op het aankopen van relevante nieuw verschenen academische werken en oudere studies. Zij vullen de lacunes die zijn ontstaan omdat nieuwe onderzoeksvelden en tendensen zijn ontstaan in het historisch onderzoek naar religie en spiritualiteit, zoals de aandacht voor de geschiedenis van emoties en het lichaam. Vanwege het beperkte budget is dit acquisitiebeleid pragmatisch en staat het ten dienste van lopend onderzoek.

Een aanzienlijk aandeel van het aankoopbudget wordt besteed aan de aankoop van primaire bronnen (voornamelijk via veilinghuizen). De acquisitie gebeurt in onderling overleg met de andere Antwerpse erfgoedbibliotheken. De aandacht van de actieve collectievorming gaat vooral uit naar het vervolledigen van de collectie Antwerps devotieel drukwerk. Bijzondere aandacht wordt daarbij besteed aan jezuïetenactiviteiten in Antwerpen van de late zestiende eeuw tot de achttiende eeuw (recentelijk onder meer ter ondersteuning van het stadsfestival *Barokke Influencers* (2023)). Daarnaast wordt de collectie uitgebreid met devotieprenten en religieuze handschriften uit dezelfde periode.

Daarnaast wordt de collectie aangevuld met **schenkingen en pachten**, zowel van individuele stukken als van collecties met erfgoedwaarde die het collectieprofiel verrijken. De Bibliotheek van het Ruusbroecgenootschap functioneert in die hoedanigheid als archiefbewaarplaats voor religieuze erfgoedcollecties van privépersonen en, in beperkte mate, congregaties. De bibliothecaris beslist in overleg over de relevantie van de aangeboden verzameling voor de bibliotheekcollectie. Daarbij wordt in de mate van het mogelijke rekening gehouden met de wensen van de schenker of bewaargever. De laatste jaren neemt deze bewaarfunctie in belang toe: de Bibliotheek van het Ruusbroecgenootschap staat intussen in Vlaanderen bekend als een veilige haven voor religieuze verzamelingen die vaak nergens anders terecht kunnen. Deze positie betekent echter ook extra druk op de beperkte magazijnruimte en het Bibliotheekteam, dat deze aanwinsten moet ontsluiten. Daartoe zijn heldere richtlijnen inzake een schenkingenbeleid een noodzaak.

2.3. Huidig profiel: beschrijving en evaluatie

Het huidige profiel van de collectie de Bibliotheek van het Ruusbroecgenootschap beantwoordt aan de oorspronkelijke missie van de stichtende jezuïeten: zij voorziet in de onderzoeksnoden van de leden van het Ruusbroecgenootschap en onderzoekers daarbuiten. De bibliotheek bezit/huisvest daartoe een *state-of-the-art* collectie naslagwerken en secundaire literatuur voor het onderzoek op het gebied van religieuze cultuur. Die wordt systematisch en continu aangevuld op de thematische zwaartepunten geleefde religieuze cultuur, mystiek en spiritueel erfgoed. Naast de hedendaagse collectie behelst zij een rijke verscheidenheid aan primaire bronnen die binnen het collectieprofiel passen: handschriften, oude drukken, incunabelen, devotieprenten en efemeer drukwerk, glasplaten, materiële devotionalia (waaronder een reliekenverzameling), autobiografische studies, en een erkend topstuk (*Speculum conversionis peccatorum*, 1473). Deze bronnen vormen de kern van de bijzondere collecties van de bibliotheek.

De bibliotheek bewaart stukken die andere collectievormers van religieus erfgoed niet hebben bijgehouden, zoals goedkoop, massaal geproduceerd efemeer drukwerk. De collectie van de bibliotheek wordt gekenmerkt door intens gebruik over de eeuwen heen. Sommige devotieprenten en bedevaartsboekjes, waarvan soms tientallen edities van één enkele populaire titel zijn opgenomen in de collectie, zijn in essentie stukgelezen. Dat maakt hen net erg waardevol. Deze stukken getuigen (ook in materiële zin aan de hand van gebruikssporen) immers van volksdevotie en een dagelijkse belevingscultuur van religie, een onderzoeksveld dat de laatste jaren internationaal aan aandacht wint.

Binnen die grote verzameling van bronnen is de collectie devotieprenten, vooral uit de zeventiende en achttiende eeuw, uniek in Vlaanderen. Sinds de stichting van het Ruusbroecgenootschap heeft de bibliotheek circa 40.000 devotieprenten verzameld, veelal

van Antwerpse origine. Deze collectie is nog niet in haar geheel digitaal ontsloten maar de herkomst van de prenten is wel goed gedocumenteerd.

De collectie is dus zowel omwille van de rijke inhoud als haar homogene focus zeer waardevol voor historisch, boekhistorisch, kunsthistorisch, letterkundig en theologisch onderzoek, en wordt ook internationaal geapprecieerd door onderzoekers. Om deze unieke collectie zichtbaarder te maken, werd in 2017 het startschot gegeven voor een actieplan. Het unieke profiel van de collectie wordt systematisch in de kijker geplaatst via onderzoeksprojecten (van studenten en internationale onderzoekers) die deelcollecties als uitgangspunt nemen. Ook door het aanscherpen van het collectieprofiel, een uitgekende publiekswerking en digitaliseringsprojecten (bijvoorbeeld van de devotieprenten en de glasplaten) wordt de uitstraling van de bibliotheek vergroot.

2.4. Beschrijving op deelcollectieniveau volgens (materiaal)type

2.4.1. *Topstuk*

In 2012 besloot de Vlaamse overheid het exemplaar van *Speculum conversionis peccatorum* (gedrukt in 1473 door Dirk Martens uit Aalst, i.s.m. Jan van Westfalen) dat in het bezit is van de Bibliotheek van het Ruusbroecgenootschap aan de Topstukkenlijst toe te voegen. Dit 28 bladen tellende werk is de oudste getuige van boekdrukkunst in de zuidelijke Nederlanden. Het eenvoudige boekje werd amper twintig jaar na de uitvinding van de boekdrukkunst door Gutenberg gedrukt en is daarom een erg belangrijke bron voor het onderzoek naar de eerste drukactiviteiten in Vlaanderen.

2.4.2. *Handschriften*

De bibliotheek bezit ca. 530 handschriften die belangrijk zijn voor de studie van het geestelijk leven, van de twaalfde tot de twintigste eeuw. Tot de verzameling behoren niet alleen literaire manuscripten, maar ook archivalia, want alles wat met de hand werd geschreven, valt er onder dezelfde noemer 'handschriften'. Per eeuw is de bezetting de volgende (de getallen zijn meestal approximatief): 1 fragment uit de twaalfde eeuw, 8 handschriften uit de veertiende eeuw, 25 handschriften uit de vijftiende eeuw, 55 handschriften uit de zestiende eeuw, 65 handschriften uit de zeventiende eeuw, de overige (ca. 376) uit de achttiende tot de twintigste eeuw.

Per taal tellen we, behoudens enkele Duits- en Engelstalige, een veertigtal Franstalige, een honderdtal Latijnse en ongeveer 350 Nederlandstalige manuscripten. Het Ruusbroecgenootschap bezit onder meer een Hadewijchhandschrift uit de vroege zestiende eeuw en twee fragmenten van Ruusbroechandschriften uit de veertiende en vijftiende eeuw.

2.4.3. *Prenten, devotionalia en kunstcollectie*

De afdeling devotieprenten heeft haar ontstaan te danken aan pater Stracke, die tijdens zijn talrijke lezingen voor de afdelingen van het Davidsfonds in alle hoeken van Vlaanderen naar 'sanctjes' (bid- en heiligenprentjes) vroeg. Ook werden verzamelingen geschonken of gekocht (o.a. de sanctjescollectie van E.H. Goffin, pastoor te Jesseren, de collectie van Ferdinand Peeters S.J. en die van kunsthistorica Rita Hostie). Deze iconografische collectie bestaat naar schatting momenteel uit ca. 40.000 stuks van voor 1850.

Bovendien huisvest de bibliotheek ook een beperkte maar opmerkelijke verzameling relieken en een kunstverzameling die voornamelijk gericht is op de iconografie van Jan van Ruusbroec en de priorij van Groenendaal (met stukken uit de zestiende tot twintigste eeuw).

2.4.4. Incunabelen, postincunabelen en oude drukken tot 1850

De verzameling oude drukken bevat ascetische en mystieke literatuur van de Nederlanden geproduceerd tussen 1500 en 1850, te weten geestelijke traktaten geschreven door een uiteenlopende waaier van ordegeestelijken (overwegend in het Nederlands of in het Latijn); devotieboeken (vooral mariale); preken, in het bijzonder van seculiere geestelijken; bijbel- en patristieke literatuur; moraliserende werken voor leken; controversen; heiligenlevens en martyrologia; geschiedenissen van broederschappen, bedevaarten en miraculeuze beelden; religieuze emblemata en toneelliteratuur, enz. Deze afdeling telt ongeveer 30.000 banden, waarvan 92 incunabelen (beschreven in Polain) en 176 postincunabelen (beschreven in Nijhoff-Kronenberg). De Bibliotheek van het Ruusbroecgenootschap heeft nooit actief incunabelen of postincunabelen verzameld. De meeste items in deze collectie werden in 1993 in permanente bruikleen gegeven door de jezuïeten van het Antwerpse Onze-Lieve-Vrouwe College.

2.4.5. Negentiende- en twintigste-eeuwse primaire bronnen

Deze collectie omvat tekstuele en visuele bronnen, waaronder een collectie glasplaten van begijnhoven in de Lage Landen en van jezuïetenheiligen en een collectie postkaarten van religieuze plaatsen en kerken. Deze gevarieerde collectie bevat waardevolle informatie over een groot aantal onderwerpen, zoals stigmatici en andere belangrijke religieuze figuren uit de betreffende periode (zuster Rumolda en de geestelijke auteur Reninca), de invloed van de middeleeuwse mystieke traditie in de moderne tijd, de stichting van nieuwe religieuze ordes, de heropleving van broederschappen en de promotie van de verering van het Heilig Hart, de Heilige Familie en de Heilige Communie. Daarnaast bevat het archief de algemene administratie en de ongepubliceerde wetenschappelijke nalatenschap van de stichters en latere medewerkers van het Ruusbroecgenootschap.

2.4.6. Moderne drukken (na 1850), secundaire literatuur en tijdschriften

De collectie moderne drukken van na 1850 is hoofdzakelijk als volgt ingedeeld:

- Algemene geschiedeniswerken, ook die met betrekking tot de Nederlanden als kennis van de achtergrond waartegen de religieuze uitingen zich hebben afgespeeld;
- Kerk- en kloostergeschiedenissen, in het bijzonder betreffende de Nederlanden (met een goede vertegenwoordiging van protestantica, jansenistica en humanistica);
- Werken over de geschiedenis van de ascese en mystiek en over de verschillende auteurs of stromingen die daarin een bijzondere plaats hebben;
- Heiligenlevens;
- Werken over kerkelijke kunst, belangrijk voor de studie van de religieuze iconografie;
- Studies over religieuze volkskunde in verband met bedevaarten en bijzondere devoties, gebruiken en toestanden uit het dagelijkse leven;
- Studies over plaatselijke geschiedenis, die van belang zijn om de volksvroomheid te leren kennen;

- Studies over Nederlandse literatuurgeschiedenis, die uiteraard in deze sectie een bijzonder onderdeel vormt bij het onderzoek van de Nederlandse vroomheid;
- Werken over historische theologie als kader waarin ascese en mystiek zich hebben ontwikkeld.

De afdeling tijdschriften bevat voornamelijk bibliografische, historische, kerkhistorische en monastieke periodieken uit de ons omringende taalgebieden. Tot dusver telt de bibliotheek ca. 766 geregistreerde tijdschrifttitels, waarvan een 250-tal lopend zijn. De afdeling brochures telt 8000 tot 10.000 overdrukken, hoofdzakelijk van artikelen uit tijdschriften waarop de bibliotheek niet geabonneerd is.

2.4.7. *Microfilms*

Aansluitend bij de voornoemde secties bezit de bibliotheek ruim 800 microfilms, waarvan er 542 zijn geregistreerd. Zij bevatten voornamelijk geestelijke traktaten uit Europese en Amerikaanse bibliotheken. Hieronder bevinden zich ca. 200 microfilms van handschriften met Ruusbroeckteksten.

2.5. Ontsluiting en bewaarcontext

2.5.1. *Ontsluiting*

Het ultieme doel is om de hele collectie in de geïntegreerde online bibliotheekcatalogus van Anet zichtbaar en toegankelijk te maken. Dit doel is volledig bereikt voor de moderne drukken van na 1850, de secundaire literatuur en de tijdschriften. Ook de collectie oude drukken is nagenoeg volledig ontsloten. Dit geldt echter in mindere mate voor de collectie handschriften, incunabelen en post-incunabelen. Momenteel wordt er door Anet gewerkt aan een overkoepelend datamodel voor de registratie van erfgoedobjecten (academisch erfgoed, kunstvoorwerpen, archiefmateriaal en prenten). De prentencollectie van de Bibliotheek van het Ruusbroecgenootschap wordt in deze module ontsloten.

Omdat de eisen die gesteld worden aan beschrijvingen veranderen in de tijd, gaat ook veel aandacht naar de opwaardering van oudere beschrijvingen. Zo worden onvolledige beschrijvingen aangevuld en krijgen oude drukken een meer gespecialiseerde bibliografische ontsluiting, gericht op dit type materiaal.

Al meerdere jaren wordt de collectie ook opgenomen in nationale en internationale referentie databanken. Zo zijn de werken die deel uitmaken van de collectie van de jezuiten ook terug te vinden via *Jesuit Armarium: Book Collections of the Jesuits of the European Low Countries*. Alle catalogusrecords zijn opgenomen in UNICAT en WorldCat. De tijdschriften zijn ontsloten via Antilope.

Een overzicht van alle **handschriften** is te vinden op de website van de Bibliotheek van het Ruusbroecgenootschap:

www.uantwerpen.be/nl/onderzoeksgroep/ruusbroecgenootschap/bibliotheek/bijzondere-collecties/handschriften/. De helft van de ca. 40 Middelnederlandse handschriften uit de collectie werd beschreven door F. Hendrickx, in E. Cockx-Indestege en F. Hendrickx (red.), *Miscellanea Neerlandica. Opstellen voor Dr. Jan Deschamps* (Leuven, 1987), dl. 1, p. 63-103. De volledige collectie wordt geïnventariseerd in het project *Medieval Manuscripts in Flemish*

Collections (MMFC), dat gedragen wordt door de Vlaamse Erfgoedbibliotheken (<https://mmfc.be/page/home>). De handschriftfragmenten zullen opgenomen worden in *Comites latentes*, een zijproject van het MMFC-project.

De **incunabelen** worden geïnventariseerd op de website <https://www.uantwerpen.be/nl/onderzoeksgroep/ruusbroecgenootschap/bibliotheek/bijzondere-collecties/incunabelen/>. De incunabelen zijn ook opgenomen in M.L. Polain, *Catlogue des livres imprimés au quinzième siècle des bibliothèques de Belgique* (Brussel, 1932-1978) en in de *Incunabula Short Title Catalogue* (ISTC).

De **drukken** verschenen tussen 1541 en 1600 zijn opgenomen in *Belgica Typographica* (Nieuwkoop, 1994). Wat de zeventiende-eeuwse typografische productie in Vlaanderen betreft, werd het grootste deel van de collectie uit de Ruusbroecbibliotheek verwerkt in de *Short Title Catalogue Vlaanderen* (STCV). Momenteel worden de achttiende-eeuwse drukken ingevoerd in deze databank. Een uitgebreide lijst is ook te vinden in Peter M. Daly en John Manning, 'A Survey of the Emblematic Holdings in the Library of the Ruusbroecgenootschap, Antwerpen', in: *Ons Geestelijk Erf* 70 (1996), p. 269-288.

Filip Lemmens stelde meerdere inventarissen samen voor de **rijke iconografische collectie**. De zogenaamde 'klappers' kunnen worden geraadpleegd in de leeszaal van de bibliotheek en via scans op onze website (www.uantwerpen.be/nl/onderzoeksgroep/ruusbroecgenootschap/bibliotheek/bijzondere-collecties/devotieprenten). Op 17 juni 2023 werd de nieuwe open access databank, DEVOTIO (<https://anet.be/opac/opacrgpc>) gelanceerd en zijn reeds ca. 2200 prenten digitaal beschikbaar. Deze databank die financieel mogelijk werd gemaakt door de Stichting Jezuïetenerfgoed, UCSIA en de Universiteit Antwerpen en wordt gehost door de Universiteitsbibliotheek. De collectie Thijs – devotieeel drukwerk, in bruikleen in de Bibliotheek van het Ruusbroecgenootschap – kan worden geconsulteerd via: www.uantwerpen.be/nl/projecten/archief-erfgoed/preciosa/collectie/deelcollecties/collectie-thijs/.

2.5.2. Digitalisering

De Bibliotheek van het Ruusbroecgenootschap onderkent het belang van het digitaal beschikbaar stellen van erfgoedcollecties. Met het oog op behoud kiest ze voor het prioritair digitaliseren van zeldzame en kwetsbare stukken uit de collectie. De gedigitaliseerde werken zijn via de online catalogus overal en altijd raadpleegbaar. Dit maakt het erfgoed ook toegankelijk en bereikbaar voor een ruim publiek. Een selectie van 'merkwaardige' oude drukken, handschriften en prenten werd reeds gedigitaliseerd. Op eenvoudig verzoek en voor wetenschappelijke doeleinden, worden reproducties aangemaakt en via de catalogus ter beschikking gesteld. De komende jaren zal er blijvend ingezet worden op de digitale collectievorming. De prentencollectie zal daarbij voorrang krijgen.

De komende jaren zal Anet, de ICT-afdeling van de Universiteitsbibliotheek, het nieuwe vakgebied Digital Humanities maximaal ondersteunen. Het Ruusbroecgenootschap ondersteunt dat initiatief, zodat ook de betekenis en waarde van digitale technologieën ook voor de geestelijke letterkunde onderzocht kunnen worden.

2.5.3. Bewaarcontext

Om de kennis over de fysieke toestand van de erfgoedcollectie van de Bibliotheek van het Ruusbroecgenootschap te verhogen en werd hele collectie in 2015 aan de hand van de UPLA-methode doorgelicht. Deze doorlichting moest inzicht verschaffen over de staat en de raadpleegbaarheid van bibliotheekmateriaal. De twee uitgangspunten hierbij zijn de omvang van de gesignaleerde schadesoorten en de mate waarin er risico is op materiaalverlies of nieuwe schade bij raadpleging. Aan de hand van de resultaten van deze doorlichting wordt tot op vandaag beleid ontwikkeld rond het voorkomen en remediëren van schade: oude drukken en boekenplanken worden systematisch stofvrij gemaakt, drukken waarbij materiaalverlies dreigt, krijgen een zuurvrije wikkel, en er worden systematisch minder boeken op een plank geplaatst zodat elk boek 'iets' meer plaats krijgt en er minder kans op schade optreedt bij het uithalen van boeken.

De prenten, handschriften, incunabelen en post-incunabelen worden sinds 2006 bewaard in goed beveiligde, geklimatiseerde en verduisterde preciosaruimtes. Recent werden de brandwerende deuren van deze ruimtes nog vervangen door extra verankerde stalen deuren. De overige oude drukken staan verspreid over de verschillende verdiepingen van het magazijn waar ook de hedendaagse publicaties bewaard worden. De meesten staan op de tweede verdieping omdat daar de klimatologische omstandigheden het meest stabiel zijn.

Er wordt sinds enkele jaren bijzondere aandacht geschonken aan het verpakken en herverpakken van objecten in zuurvrij materiaal. Zo zijn alle incunabelen in op maat gemaakte zuurvrije dozen verpakt. De oudste handschriften zitten in een doosje en de fragmenten worden bewaard in afzonderlijke zuurvrije hoesjes. Ook de relieken zijn in 2018 opnieuw verpakt in afzonderlijke doosjes, in 2019 de brochures. Momenteel wordt er gewerkt aan de herverpakking van de devotieprenten.

Occasioneel kunnen handschriften en kostbare werken geconserveerd worden met mecenaatsgelden of projectgelden. Zo kregen in het verleden een aantal incunabelen waaronder de Martensdruk een conserveringsbehandeling. Momenteel wordt de conservering het handschrift RG Hs Neerl. 315 voorbereid, maar de Bibliotheek van het Ruusbroecgenootschap beschikt niet over structurele middelen voor dergelijke projecten.

3. Gebruikers

3.1 Beschrijving van het gebruikersprofiel

De Bibliotheek van het Ruusbroecgenootschap wordt gebruikt door 1) onderzoekers en studenten van de Universiteit Antwerpen; 2) externe onderzoekers en studenten; en 3) amateuronderzoekers.

Het merendeel van de gebruikers zijn **onderzoekers en studenten van de Universiteit Antwerpen**. De meesten zijn verbonden aan de Faculteit Letteren en Wijsbegeerte (historici en literatuur- en boekhistorici) en consulteren zowel de erfgoedcollecties als de secundaire literatuur. Traditiegetrouw wordt de collectie ingezet bij verschillende colleges uit de bachelor- en masteropleidingen en de leeszaal kan gebruikt worden als locatie voor hands-on sessies. Sinds 2020 bezoeken studenten van de opleidingen Conservatie en Restauratie en Erfgoedwerking ook steeds vaker de bibliotheek voor hun onderzoek.

De laatste tien jaar dient de bibliotheek stagevoorstellen in rond publieksgeschiedenis en publiekswerking. De vacatures worden verspreid onder de studenten van de Universiteit Gent (opleiding Geschiedenis, bachelor- en masterstage: opleiding Historische Taal- en Letterkunde, masterstage) en de Universiteit Antwerpen (opleiding geschiedenis, masterstage). De bibliotheek aanvaardt gewoonlijk twee à drie stagiaires per jaar. Voor hun stageopdracht maken zij voornamelijk gebruik van de erfgoedcollecties van de bibliotheek.

Eveneens in de laatste tien jaar is de Bibliotheek van het Ruusbroecgenootschap een populaire locatie geworden voor de jaarlijkse Summer School Books and Culture. In deze Summer School voor doctoraatsstudenten en postdocs staat een specifiek onderwerp centraal, dat gerelateerd is aan het onderzoeksdomein van het onderzoeksinstituut en de collectie van de bibliotheek. Sinds 2021 bezoekt ook de Summer School Jesuit Heritage jaarlijks de bibliotheek voor enkele lessen. De meeste lessen zijn opgevat als workshops en hands-on sessies waarbij de erfgoedcollecties van de bibliotheek ruim ingezet worden.

Externe gebruikers van de bibliotheek komen hoofdzakelijk van de andere Belgische universiteiten of uit Nederland, maar ook onderzoekers uit o.a. Duitsland, Frankrijk, het Verenigd Koninkrijk en de Verenigde Staten vinden hun weg naar het Ruusbroecgenootschap. Deze onderzoekers bezoeken de bibliotheek zowel voor consultatie van de moderne onderzoekscollecties als voor de erfgoedcollecties.

Samengevat: de collecties worden vooral ingezet in een academische context. Onderzoekers en studenten zijn onze primaire stakeholders. De dienstverlening is hierop dan ook vooral afgestemd maar uiteraard zijn amateuronderzoekers ook welkom.

Om gebruik te kunnen maken van de collecties dienen de gebruikers zich in te schrijven aan de ‘Balie Algemeen’ van de Universiteitsbibliotheek. Zij worden geregistreerd in Brocade Library Services, het volledig geïntegreerde web-based Bibliotheek Informatie Management systeem, ontwikkeld door de Universiteit Antwerpen. Na registratie ontvangen zij een lezerskaart waarmee ze boeken uit het magazijn kunnen opvragen en ontlenen. Studenten en personeel van de Universiteit Antwerpen zijn automatisch ingeschreven.

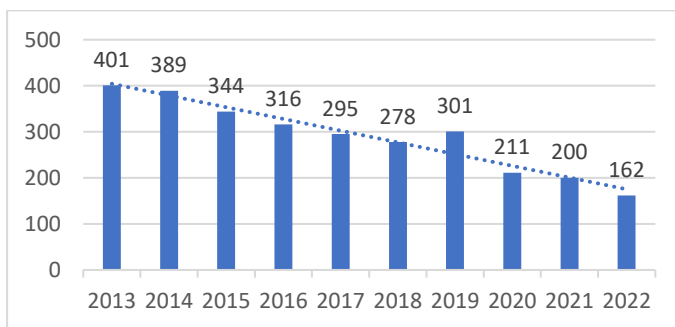
Aan de hand van de lezerskaart wordt het gebruik van alle gebruikers geregistreerd. In principe wordt bij de registratie geen onderscheid gemaakt tussen gebruikers van de moderne onderzoekscollectie en de erfgoedcollecties. De erfgoedcollecties zijn echter nog niet volledig ontsloten in Brocade (zie voor lopende initiatieven: 6.3; voor de (beperkte) bestaande inventarissen, zie 2.5.1) Gebruikers die deze stukken willen inkijken, dienen een afspraak te

maken via een formulier op de website van het Ruusbroecgenootschap of via een e-mail gericht aan de bibliothecaris. Bij het maken van de afspraak worden de volgende gegevens gevraagd: naam, adres, e-mailadres, affiliatie, doel van het bezoek, datum van het bezoek en de plaatskenmerken van de gewenste items. Omdat de gebruikersgegevens van deze collecties niet via Brocade geregistreerd worden, moeten ze manueel verwerkt worden.

3.1.1. Registratie van gebruikers

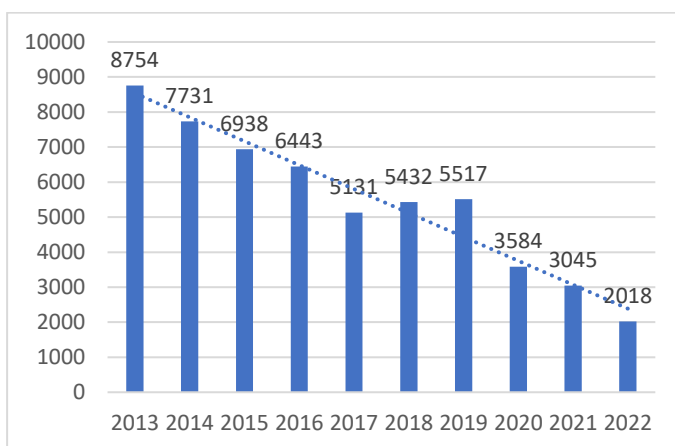
Op basis van de registratie van het bibliotheekverkeer in Brocade stelt de Bibliotheek van het Ruusbroecgenootschap jaarlijks statistieken op, die opgenomen worden in het jaarverslag. De volgende cijfers worden gedeeld:

Het aantal **unieke bezoekers**: dit zijn gebruikers die geregistreerd staan in Brocade en minstens eenmaal in dat jaar de collectie geconsulteerd hebben. Passanten en buitenlandse onderzoekers die niet Brocade geregistreerd zijn, worden in deze telling niet meegenomen.

Figuur 1 Aantal unieke bezoekers in de Bibliotheek van het Ruusbroecgenootschap tussen 2013 en 2022.

Het aantal **leentransacties**: dit is het aantal ontleningen, verlengingen en terugbrengingen van geregistreerd materiaal. Dit aantal bevat transacties voor primaire en secundaire literatuur. Omdat de uitleen van handschriften, vroege drukken en prenten nog niet via Brocade kan verlopen, worden deze transacties hier niet geteld waardoor het cijfer geen exacte weergave is van de reële toestand.

Figuur 2 Het aantal leentransacties in de Bibliotheek van het Ruusbroecgenootschap tussen 2013 en 2022.

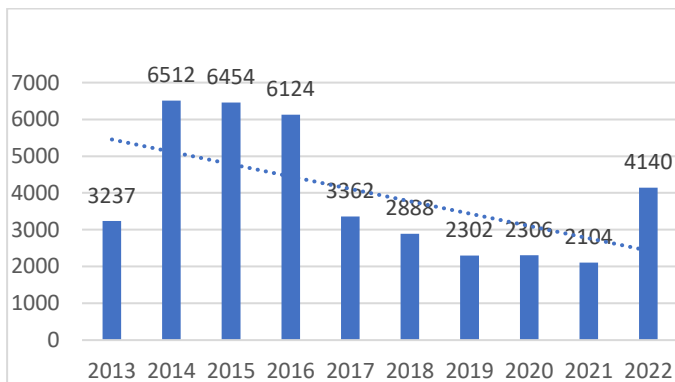
Sinds 2021 wordt ook het aantal **magazijnaanvragen** via Brocade geteld. Dit aantal bevat aanvragen voor primaire en secundaire literatuur. Het totale aantal aanvragen ligt aanzienlijk hoger, omdat niet elke aanvraag via Brocade wordt geregistreerd. De volgende aanvragen worden niet geteld:

- Het is ook mogelijk boeken aan te vragen door een papieren aanvraag in te vullen. Dit gebeurt nog veelvuldig.
- De consultaties van de handschriften en prenten en een deel van de vroege drukken. Deze objecten kunnen nog niet worden aangevraagd via Brocade.
- De geraadpleegde stukken uit de collectie door onderzoekers, stagiairs, vrijwilligers en jobstudenten, die hun aanvraag via e-mail doen, of soms de boeken rechtstreeks in de magazijnen consulteren.

Figuur 3 Aantal magazijnvragen bij de bibliotheek van het Ruusbroecgenootschap in 2021 en 2022.

Naast de magazijnaanvragen wordt ook het aantal **consultaties van het digitaal platform** van het Ruusbroecgenootschap geregistreerd.

Figuur 4 Aantal raadplegingen op het digitaal platform van het Ruusbroecgenootschap tussen 2013 en 2022.

Meer nauwkeurige gegevens over de bezoekersfrequentie in de bibliotheek zijn niet beschikbaar. De vakantiemaanden juli en augustus zijn elk jaar de luvste maanden. De drukte tijdens het academiejaar hangt sterk samen met de periodes waarin studenten opdrachten krijgen. Deze studenten vormen het grootste deel van de gebruikers van de bibliotheek.

3.2. Dienstverlening aan de gebruikers

De bijzondere collecties van de bibliotheek kunnen enkel geconsulteerd worden in de leeszaal van de bibliotheek. Voor consultatie van handschriften, prenten en (post) incunabelen moet een afspraak gemaakt worden via e-mail of via een aanvraagformulier op de website. Oude drukken

kunnen daarentegen worden aangevraagd via Brocade of manueel door het invullen van een papieren formulier aan de balie. Deze aanvragen worden onmiddellijk opgehaald. Hulpmiddelen om de kostbare werken te raadplegen (boekenkussens, loodveters, zuurvrije stroken) worden bij consultatie ter beschikking gesteld.

In de leeszaal zijn de handbibliotheek en referentiewerken vrij beschikbaar voor de gebruikers. Via het draadloos internet kunnen personeelsleden en studenten van de Universiteit Antwerpen met hun eigen computer gebruik maken van het netwerk. Ook Eduroam is beschikbaar. Voor de overige buitenstaanders kan de bibliothecaris een account voor één dag aanvragen, zodat ook zij toegang tot het netwerk hebben. In de leeszaal zijn geen computers beschikbaar voor de gebruikers.

De gebruikers mogen zelf foto's maken (zonder flits) van de opgevraagde stukken voor eigen gebruik. Op regelmatige tijdstippen worden aanvragen gedaan voor reproducties om publicaties te illustreren. Deze scans worden gemaakt op de professionele boekenscanner van de Universiteitsbibliotheek. Scans van losse prenten worden gedigitaliseerd met de Metix-scanner met camera in de leeszaal van het Ruusbroecgenootschap. Ze worden geleverd in kleur, 300 dpi, formaat TIFF of JPEG (naar keuze). Deze reproducties zijn in principe kosteloos. We hechten er wel belang aan dat er op een correcte manier naar onze instelling en het document in kwestie verwezen wordt (Universiteit Antwerpen, Ruusbroecgenootschap, gevolgd door de signatuur). We sturen altijd de volledige bibliografische verwijzing toe per mail zodat de aanvrager de namen van de auteur(s) of kunstenaar(s); de titel; de plaats en datum van uitgave; de naam van de uitgever en andere nuttige gegevens ter beschikking heeft. In ruil vragen we een presentemplaar van de publicatie en nemen dat op in de collectie. Het aantal reproductieaanvragen wordt tot op vandaag niet systematisch geteld.

3.2.1. Gebruik digitale diensten

Digitalisering van handschriften, (post)incunabelen en oude drukken uit de bijzondere collecties van het Ruusbroecgenootschap gebeurt meestal op vraag van de gebruikers. Dit kan op eenvoudig verzoek. Behalve voor de collectie devotieprenten lopen er op dit moment geen structurele digitaliseringsprogramma's. In het verleden werd wel deelgenomen aan het digitaliseringsproject Flandrica.be waardoor er een workflow op punt gesteld werd en de nodige ervaring opgedaan. Het duurzaam opslaan van de beelden geniet de hoogste prioriteit. Daarom wordt het boek altijd in zijn geheel gedigitaliseerd en worden de beelden aangeleverd via het digitale platform van het Ruusbroecgenootschap. Anet garandeert de duurzame bewaring van deze beelden. In de Brocade-catalogus wordt bovendien een link opgenomen die naar het digitaal platform leidt, zodat ook toekomstige onderzoekers makkelijk de weg naar de gedigitaliseerde versie vinden. De beelden kunnen sinds kort ook geopend worden met IIF Universal viewer of met IIF Mirador viewer. Op dit moment zijn 278 titels gedigitaliseerd en online beschikbaar.

Momenteel wordt er wel volop ingezet op de systematische ontsluiting van de **prentencollectie** (DEVOTIO, zie 2.5.1), waarbij voor elke prent een uitvoerige beschrijving wordt gemaakt en een scan in hoge resolutie van zowel de voor- als achterzijde. In de toekomst zullen de gebruikers gebruik kunnen maken van de scans die worden aangeboden op de Brocade-module die speciaal voor de prentencollectie ontworpen is. Tijdens het pilootproject, dat loopt van september 2021 tot en met juli 2023, worden ca. 2200 prenten opgenomen in de databank.

3.3. Beschrijving van het gebruikersprofiel van de collecties

Het bijhouden van gegevens over het profiel van de gebruikers en over de gebruikersfrequentie van deelcollecties zou ongetwijfeld beter kunnen, maar gezien de groeiende planlast en de onderbezetting van het personeel is dit momenteel niet haalbaar. We kunnen wel met zekerheid stellen dat er een verband bestaat tussen de gebruiksfrequentie en lopende onderzoeks- en tentoonstellingsprojecten. Ook wordt het gebruiksprofiel beïnvloed door docenten die hun studenten papers of eindwerken laten maken en de aanvragen voor stageprojecten.

Jaarlijks ontvangt de bibliotheek een aantal aanvragen om erfgoedmateriaal in **bruikleen** te geven voor tentoonstellingen. Deze worden in principe altijd gehonoreerd op voorwaarde dat de conditie van het gevraagde object het toelaat, het transport en de tentoonstellingsomstandigheden aan de standaarden beantwoorden en dat er een verzekering wordt afgesloten. Er worden altijd een bruikleenovereenkomst en een conditierapport opgemaakt. In 2022 zijn er vier bruikleenovereenkomsten afgesloten:

- de bruikleen van de *Buste van Lieven Gevaert* voor de academisch erfgoed-tentoonstelling ‘Antwerpen als wetenschappelijk kenniscentrum in de negentiende en twintigste eeuw’ (najaar 2020-voorjaar 2023);
- het *Cruydt-boeck Remberti Dodniae* (Antwerpen: B. Moretus, 1644) voor de tentoonstelling ‘Antwerpen à la carte’ in het MAS (5 oktober 2020 tot mei 2026 volgens een overeenkomstig wisselschema);
- het boek van Jan van Ruusbroec, *’t Cieraet der gheesteliicker bryloft* (Brussel: Ian van Meerbeeck, 1624) voor een tentoonstelling ‘Historische Kaarten, aflevering 11: Sanderus’ in Bibliotheek de Kimpel Bilzen (1 september-14 oktober 2022);
- het Ruusbroecgenootschap ontleende zelf ook één boek uit de Historische Collectie van de KU Leuven om ingezet te worden bij de workshop *The Plantin Press and the Religious Book* van de Summer School Books and Culture op 28 juni 2022.

4. Valorisatie

4.1. Wetenschappelijke valorisatie

De bibliotheek functioneert in een academische context en haar eerste opdracht is daarom het faciliteren van het academisch onderzoek en het onderwijs. De uitgebreide collectie primaire bronnen op het gebied van de mystieke literatuur, oude gebedenboekjes en devotieprenten is van groot belang voor de studie van de geschiedenis van de religieuze cultuur, spiritualiteit en mystiek in de Nederlanden. Voor de wetenschappelijke valorisatie wordt er in eerste instantie nauw samengewerkt met de leden van de onderzoeksgroep. Hun onderzoeksbeleid is momenteel sterk gericht op de zeventiende en achttiende eeuw om de zichtbaarheid van de unieke collectie devotieboekjes en -prenten te vergroten. Ook collega's van de departementen Geschiedenis en Taal- en Letterkunde betrekken de collectie systematisch bij hun onderwijs en onderzoek. Daarnaast dragen externe valorisatieprojecten, publicaties over de collectie in vaktijdschriften en rondleidingen in de bibliotheek bij tot de naamsbekendheid van de collectie. Enkele voorbeelden van deze initiatieven zijn:

- De Summer Schools Books and Culture (2016, 2018, 2022) en Jesuit Heritage (2021, 2022);
- Projecten aangestuurd door de vzw Vlaamse Erfgoedbibliotheken: MMFC, STCV, Flandrica.be, Collectiewijzer en Meemoo (waaronder Glasplatenproject GIVE);
- Jesuit Armarium: Book Collections of the Jesuits of the European Low Countries;
- Polain en Incunabula Short Title Catalogue.

4.2. Maatschappelijke valorisatie

Tentoonstellingen in eigen beheer of in samenwerking met andere partners vormen ook een belangrijke manier om de collectie te valoriseren. In de beheersovereenkomst met UCSIA en de Stichting Jezuietenerfgoed krijgt ook de maatschappelijke valorisatie van de collectie een belangrijke plaats toebedeeld. Het stadsfestival *Barokke Influencers* (2023) en de viering van het honderdjarig bestaan van het Ruusbroecgenootschap (2025) zijn twee momenten waarop de bibliotheek en de onderzoekers gezamenlijk de waarde van de collectie aan een breed publiek willen tonen.

In het recente verleden maakte het *Religious Bodies*-team (voorheen het *Stigmatics*-team) van het Ruusbroecgenootschap enkele goedbezochte tentoonstellingen: *Passie: verhalen uit het hart* (Antwerpen, Sint-Pauluskerk, 1 april-30 juni 2021) en *Wonde(r): de fascinatie voor het lijdende lichaam* (Leuven, KADOC-KU Leuven, 6 september-31 oktober 2019).

Het brede publiek krijgt bovendien op regelmatige tijdstippen de kans om met het erfgoed in aanraking te komen via kleinere projecten. Zo nemen wij jaarlijks deel aan de Erfgoeddag en presenteren we jaarlijks meerdere digitale tentoonstellingen op de website van het Ruusbroecgenootschap.

5. Samenwerking en netwerk

De Bibliotheek van het Ruusbroecgenootschap is goed verankerd in een netwerk van bibliotheken en werkt intensief samen met andere collectievormers. Zo blijft ze op de hoogte van de belangrijkste ontwikkelingen binnen het veld en kan ze gemakkelijk meestappen in instellingen-overkoepelende initiatieven en projecten.

5.1. Verwante bibliotheken

Binnen de Universiteit Antwerpen heeft de bibliotheek een goed samenwerkingsverband met **Anet** en met de **Bijzondere Collecties (BC)** van de Universiteitsbibliotheek. Zo organiseren het Ruusbroecgenootschap en BC jaarlijks een reeks gezamenlijke evenementen (tentoonstellingen of andere publieksprojecten zoals Erfgoeddag). Met BC en Anet, partner voor bibliotheekautomatisering, wordt er gewerkt aan een overkoepelend datamodel voor de registratie van erfgoedobjecten (van uiteenlopende aard: academisch erfgoed, kunstvoorwerpen, archiefmateriaal en prenten). Vooruitlopend op deze oplevering startte het Ruusbroecgenootschap in 2021 al met een grootschalig project om de unieke collectie devotieprenten te digitaliseren en volgens internationale standaarden te ontsluiten (AAT-terminologie in de beschrijvingen en IIF-compliant scans). Met de BC werkt het Ruusbroecgenootschap intensief samen: acquisities gebeuren in onderling overleg en op het vlak van behoud en beheer worden kennis en materialen gedeeld.

Als erkende erfgoedbibliotheek is de bibliotheek van het Ruusbroecgenootschap bovendien een geëngageerde partner van het Overlegplatform voor de vzw **Vlaamse Erfgoedbibliotheken**. Ze participeert in de door dit netwerk georganiseerde structurele samenwerkingsverbanden (Flandrica.be; Eerstelijnsconservering of ‘boeken-EHBO’; Collectiewijzer; Collega-groep *Behoud en beheer van bibliothecair en documentair erfgoed*). In het kader van dit engagement werd de afgelopen jaren de collectie oude drukken opgenomen in de STCV-databank. Het Ruusbroecgenootschap wil ook de volgende jaren de link tussen de eigen catalogus en de databank blijven onderhouden. Bovendien werden in de loop van 2021 alle ca. 5000 reeds gemaakte beschrijvingen van titels uit de collectie van het Ruusbroecgenootschap ook gelinkt aan de beschrijvingen in Brocade, wat de zichtbaarheid van beide databanken ten goede komt. Het Ruusbroecgenootschap tekende bovendien ook de VEB-partnerverklaring over de middeleeuwse handschriften (*Comites latentes*), dat zich onder meer toespitst op het in kaart brengen van handschriftfragmenten (2021-2023).

Er is bovendien een goede verstandhouding met collectievormers die een gelijkaardig profiel hebben. Zo is de Bibliotheek van het Ruusbroecgenootschap lid van het overlegplatform **Expertisehouders Levensbeschouwelijke Collecties** (<https://theo.kuleuven.be/nl/vrb>) en werden er met de bibliotheek van de Bollandisten (<https://www.bollandistes.org/library/>) al gezamenlijke projectaanvragen ingediend. Gezien haar focus op Antwerps drukwerk onderhoudt de bibliotheek eveneens een goede band met andere **Antwerpse bibliotheken en collectiebeherende instellingen** (zoals de Erfgoedbibliotheek Hendrik Conscience en Museum Plantin-Moretus) en worden er regelmatig afspraken gemaakt rond acquisities en herbestemming van collecties.

5.2. Professionele netwerken

Een goede (inter)nationale verankering is van groot belang voor het delen van expertise, het verhogen van de zichtbaarheid van de bibliotheek en het binnenhalen van valorisatie- en onderzoeksprojecten. Daarom werd er de afgelopen jaren geïnvesteerd in de uitbouw van een stevig netwerk. De Bibliotheek van het Ruusbroecgenootschap houdt door lidmaatschap van de **Expertisehouders Levensbeschouwelijke Collecties** contact met andere de volgende theologische en religieuze bibliotheken:

- Bibliothèques Européennes de Théologie;
- Vereniging voor het Theologisch Bibliothecariaat;
- American Theological Library Association.

De bibliotheek sloot als partner al aan bij projecten van meemoo en behoort bovendien tot:

- Consortium of European Research Libraries – CERL;
- Society for the History of Authorship, Reading and Publishing (SHARP);
- Vereniging der Antwerpse Bibliofielen (met als tijdschrift *De Gulden Passer*);
- Vlaamse Vereniging voor Bibliotheek, Archief & Documentatie (VVBAD, met als tijdschrift *META*);
- Vlaamse werkgroep voor boekgeschiedenis;
- Belgisch-Nederlands Boekbandengenootschap.

5.3. Samenwerking met derden

Zoals al werd uiteengezet in hoofdstuk 1, maakte de Bibliotheek van het Ruusbroecgenootschap in 2020 een doorstart nadat enkele belangrijke wijzigingen plaatsvonden in de beheersstructuur. De nieuwe beheersovereenkomst maakt dat in de toekomst de samenwerking met UCSIA en de Stichting Jezüetenerfgoed in belang zullen toenemen. Deze samenwerking vertaalde zich in de afgelopen jaren al in het prestigieuze stadsfestival *Barokke influencers. Jezüeten, Rubens en de kunst van het overtuigen* (maart-september 2023) dat focust op cultuurhistorische impact van de jezüeten op de stad in de zeventiende eeuw. In de daaraan gekoppelde tentoonstellingen in de Carolus Borromeuskerk en KMSKA en publicaties zullen talrijke stukken uit de collectie van het Ruusbroecgenootschap worden opgenomen.

6. Strategische doelstellingen

6.1. Algemeen beleid

Als erkende Vlaamse Erfgoedbibliotheek streeft de Bibliotheek van het Ruusbroecgenootschap ernaar om dé referentiebibliotheek te zijn op het gebied van de geschiedenis van de mystiek, spiritualiteit en devotie in de Lage Landen, op lokaal, nationaal en internationaal niveau. Niet alleen de beschrijving, metadatering en duurzame conservering van de erfgoedcollecties staan hierbij centraal, maar ook het verder uitbreiden en valoriseren van de collectie voor wetenschappelijke onderzoekers in binnen- en buitenland en voor het brede publiek.

6.2. Doelstellingen met betrekking tot alle deelcollecties

Om deze doeleinden te bereiken formuleert de bibliotheek volgende strategische speerpunten:

- De Bibliotheekraad van het Ruusbroecgenootschap neemt een leidende rol in het formuleren van het **bibliotheekbeleid**, in samenspraak met het Dagelijks Bestuur van de bibliotheek en de Instituutsraad van het RG. Deze organen nemen het initiatief om de erfgoedwerking van de bibliotheek verder te ontwikkelen.
- De passieve **acquisitie** van erfgoedstukken komt eerder zelden voor. De bibliotheek moet daarom nieuwe mogelijkheden verkennen om voor alle deelcollecties (zie hieronder) nieuwe stukken te verwerven. Wat de actieve acquisitie van erfgoedstukken betreft voert de bibliotheek een robuust beleid, binnen de budgettaire beperkingen, en bouwt de bibliotheek alle deelcollecties actief verder uit. Omwille van de voornoemde budgettaire beperkingen is de actieve verwerving van handschriften eerder beperkt.
- Een actiever beleid voeren in verband met het aanvragen van **onderzoeksmiddelen** om de erfgoedcollecties optimaal te onderzoeken en te valoriseren.
- Door de uitwerking van een **communicatiebeleidsplan** en een publiekswerkingsbeleidsplan, zal de bibliotheek ernaar streven om de zichtbaarheid en bekendheid van de (erfgoed)collecties (inter)nationaal te verhogen, wat de fysieke en digitale bezoekersaantallen en consultaties ten goede zal komen.
- **Samenwerking** met lokale en (inter)nationale partners moet de zichtbaarheid van de erfgoedcollectie verhogen, zowel wat betreft wetenschappelijk onderzoek als **valorisatie** en publiekswerking. Hiertoe neemt het Ruusbroecgenootschap het initiatief om internationale wetenschappelijke onderzoekers aan te trekken die de erfgoedcollecties onderzoeken, en (co-)organiseert het regelmatig (digitale) tentoonstellingen die de zichtbaarheid van de erfgoedcollecties vergroot (b.v. *Passie: Verhalen uit het hart* en *Barokke Influencers*). De digitale tentoonstellingen die in het kader van de bibliothecaire stagiaire-werking worden georganiseerd zullen we in de toekomst verder ondersteunen en waar mogelijk uitbouwen.

6.3. Doelstellingen met betrekking tot specifieke deelcollecties

6.3.1. Handschriften

- **Beschrijving.** De handschriftencollectie van de Bibliotheek van het Ruusbroecgenootschap moet op de meest duurzame en kwaliteitsvolle manier geconserveerd en beschreven

worden. Hoewel de collectie beschreven is, voldoen de huidige beschrijvingen in vele gevallen niet aan de internationale standaarden.

- **Conservering.** In 2022 werd nieuwe klimaatinfrastructuur in de handschriftenkamer in gebruik genomen om de bewaaromstandigheden te optimaliseren, en werden voor de beveiliging nieuwe ijzeren deuren geplaatst. De gegenereerde gegevens van de klimaatinfrastructuur zullen ons in de toekomst de mogelijkheid bieden om de bewaaromstandigheden verder te verbeteren (stabiele temperatuur, relatieve luchtvochtigheid, enz.). Een belangrijke focus van de conservering is om de handschriften op termijn volledig stofvrij te maken en te verpakken in passende zuurvrije dozen.
- **Onderzoek en ontsluiting.** Digitalisering gebeurt enkel op verzoek om schade aan handschriften te voorkomen. Er wordt op dit vlak samengewerkt met het MMFC-project van de vzw Vlaamse Erfgoedbibliotheken.

6.3.2. Prentencollectie, devotionalia en kunstcollectie

- **Beschrijving.** In 2021 werd in samenwerking met Anet en UCSIA een project gelanceerd om de zeer rijke collectie devotieprenten te beschrijven en te digitaliseren. Hiervoor werd een nieuwe databank ontwikkeld binnen Brocade: DEVOTIO. Ca. 2000 van de ruim 40.000 prenten werden reeds beschreven en gedigitaliseerd. Na afloop van het proefproject in 2023 moeten mogelijkheden onderzocht worden om het prentenproject duurzaam verder te zetten om ervoor te zorgen dat de hele collectie beschreven en gedigitaliseerd wordt.
- **Conservering.** In 2022 werd nieuwe klimaatinfrastructuur in de prentenkamer (waar ook de reliekencollectie en andere devotionalia bewaard worden) in gebruik genomen om de bewaaromstandigheden te optimaliseren. De gegenereerde gegevens van deze infrastructuur zullen ons in de toekomst de mogelijkheid bieden om de bewaaromstandigheden verder te verbeteren.
- **Onderzoek en ontsluiting.** Een deel van de collectie is zoals gezegd al ontsloten via de nieuwe open access databank DEVOTIO 2.5.1) De mogelijkheid om de zichtbaarheid van deze databank te verhogen via internationale projecten (bv. Europalia, Open Culture...) zal verder onderzocht worden. Het is de ambitie om in de toekomst, o.a. tijdens de viering van 100 jaar Ruusbroecgenootschap, deze deelcollecties verder te valoriseren in het onderzoek en ontsluiting voor het grote publiek.

6.3.3. Incunabelen, postincunabelen, oude drukken tot 1850

- **Beschrijving.** De incunabelen en postincunabelen zijn nog maar gedeeltelijk beschreven in Brocade. De oude drukken tot 1850 zijn wel opgenomen maar de beschrijvingen zijn niet optimaal. Occasioneel wordt hieraan gewerkt. Mogelijkheden in verband met de beschrijving van heel de collectie moeten verder onderzocht worden, waarbij deelcollecties die van onderzoeksmatig belang zijn (vrouwenspiritualiteit, Jesuitica) prioritair beschreven worden.
- **Conservering.** De bewaaromstandigheden van de collectie oude drukken in het magazijn moeten stapsgewijs verbeterd worden. Een stappenplan moet opgemaakt worden om de meest kwetsbare stukken te conserveren via de boeken-EHBO-procedure en voor deze stukken moeten zuurvrije dozen voorzien worden.

6.3. Middelen

Al deze strategische doelstellingen moeten worden nagestreefd met een zeer beperkte personeelsomkadering en beperkte financiële middelen. Dit verplicht de bibliotheek ertoe om het beleid te voeren op de meest doordachte en efficiënte wijze, die niet alleen de leden van het administratief personeel betreft maar ook waar mogelijk het academisch personeel van het Ruusbroecgenootschap. Tevens moet er gezocht worden naar samenwerkingsverbanden met lokale partners zowel binnen de Universiteit Antwerpen (BC, Faculteit Letteren en Wijsbegeerte) als daarbuiten (UCSIA, enz.).

6.4. Lange termijn

Deze ambitieuze doelstellingen zullen op termijn uitgeschreven worden in een Beleidsplan op basis waarvan het Dagelijks bestuur van de bibliotheek, de Bibliotheekraad en de Instituutsraad van het Ruusbroecgenootschap de implementatie ervan zullen nastreven en permanent evalueren.